

Semantic and pragmatic characteristics of synonymous verbs in Russian and Uzbek languages

Fazilat KHONIMKULOVA¹

Guliston State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2024

Received in revised form

10 January 2025

Accepted 25 January 2025

Available online

25 February 2025

Keywords:

synonymous verbs,
semantics,
pragmatics,
Russian language,
Uzbek language,
speech,
context,
linguistics.

ABSTRACT

This article aims to explore the semantic and pragmatic features of synonymous verbs in Russian and Uzbek languages. The study analyzes the semantic interrelationships of synonymous verbs, as well as the pragmatic differences between them, specifically how they change depending on the context in speech. The research also examines the social and cultural differences in verb synonymy between the two languages, and determines the function of such synonyms in speech and their role in communication.

2181-3701/© 2024 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol3-iss2/S-pp316-321>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Rus va o'zbek tillarida sinonim fe'llarning semantik va pragmatik xususiyatlari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

sinonim fe'llar,
semantika,
pragmatika,
rus tili,
o'zbek tili,
nutq,
kontekst,
tilshunoslik.

Ushbu maqola rus va o'zbek tillarida sinonim fe'llarning semantik va pragmatik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan. Maqolada sinonim fe'llarning ma'no jihatdan o'zaro bog'liqligi, shuningdek, ular o'rtasidagi pragmatik farqlar, ya'ni nutqdagi kontekstga qarab qanday o'zgarishlarga uchrashi tahlil qilinadi. Tadqiqotda ikki til o'rtasidagi fe'l sinonimiyasining ijtimoiy va madaniy farqlari ham ko'rib chiqiladi, hamda bunday sinonimlarning nutqdagi funksiyasi va muloqotdagi o'rni aniqlanadi.

¹ Teacher, Guliston State University.

Семантические и прагматические особенности глаголов-синонимов в русском и узбекском языках

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

глаголы-синонимы,
семантика,
прагматика,
русский язык,
узбекский язык,
речь,
контекст,
лингвистика.

Данная статья посвящена изучению семантических и прагматических особенностей глаголов-синонимов в русском и узбекском языках. В статье анализируется смысловая взаимосвязь синонимичных глаголов, а также прагматические различия между ними, то есть как они изменяются в зависимости от контекста в речи. В исследовании также рассматриваются социальные и культурные различия глагольной синонимии между двумя языками, а также определяется функция таких синонимов в речи и их роль в коммуникации.

KIRISH

Har bir tilning o'ziga xos ifoda tizimi va muloqot vositalari mavjud bo'lib, bu tizimda sinonimlar muhim o'rin tutadi. Sinonimlar – bu bir xil yoki o'xshash ma'no ifodalovchi so'zlar bo'lib, ular tilshunoslikda faqat leksik yondashuvlar doirasida emas, balki semantika va pragmatikaning murakkab o'zaro ta'sirida ham o'rganiladi. Ayniqsa, sinonim fe'llar tilning boy va aniq ifodalanuvchi elementlarini tashkil etadi. Fe'l sinonimiyasini o'rganish, tilning semantik tuzilmasini va nutqning ijtimoiy-madaniy kontekstdagi o'rnini tushunishga yordam beradi.

Fe'l sinonimiyasi nafaqat o'zaro ma'no va vazifada o'xshash bo'lgan fe'llarning turli kontekstlarda ishlatilishini anglatadi, balki bu so'zlarning pragmatik aspektlarini ham o'rganishni talab qiladi. Pragmatika esa tilning muloqotdagi funksiyalarini, nutqiy amallarni, suhbatdoshlar o'rtasidagi ijtimoiy va madaniy o'zaro munosabatlarni tahlil qiladigan soha sifatida sinonim fe'llarning ishlatilishida alohida ahamiyatga ega. Fe'l sinonimiyasining semantik jihatidan ular bir xil harakat yoki hodisani ifodalasa-da, pragmatik jihatidan bu fe'llar ko'pincha turli ijtimoiy rollarga, nutq uslubiga, muloqotda yuzaga kelgan maqsad va vaziyatga qarab farq qiladi. Rus va o'zbek tillaridagi sinonim fe'llarning tahlili, ikki tilning semantik va pragmatik tizimlarini taqqoslash imkonini beradi. Har bir tilda sinonim fe'llar turli sintaktik va morfologik tuzilmalarga ega bo'lib, ular tilning grammatik qonuniyatlari va kommunikativ xususiyatlariga mos ravishda ishlatiladi. Rus tilida sinonim fe'llar asosan ma'no, vazifa va grammatik tizim jihatidan bir-biriga o'xshash bo'lsa, o'zbek tilida pragmatik nuqtai nazar ko'proq muhim rol o'ynaydi. Masalan, o'zbek tilida ba'zi sinonim fe'llar muayyan ijtimoiy kontekstda yoki suhbatdoshlar o'rtasidagi munosabatga qarab farqlanishi mumkin, rus tilida esa sintaktik va grammatik jihatlar asosiy o'rin tutadi.

O'zbek va rus tillarida sinonim fe'llarning semantik va pragmatik xususiyatlari orasidagi farqlarni o'rganish, ularning o'xshashliklarini va o'ziga xos tomonlarini aniqlashga imkon beradi. Bu sohada olib boriladigan tadqiqotlar tilshunoslarga nafaqat leksik o'xshashliklarni, balki nutqdagi maqsadlarni, kontekstual farqlarni va kommunikativ vaziyatni tahlil qilish imkoniyatini beradi. Fe'l sinonimiyasining semantik va pragmatik xususiyatlarini o'rganish, tilning har tomonlama rivojlanishini tushunishga yordam beradi, shuningdek, til o'rganish jarayonida, tilning ijodiy imkoniyatlarini,

imkoniyatlar chegaralarini yanada kengroq ko'rish imkonini yaratadi. O'zbek va rus tillaridagi sinonim fe'llarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, tilshunoslikda yangi yondashuvlarni kiritish, tilni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Bu tadqiqot, shuningdek, til o'rganish va o'qitish jarayonlarini takomillashtirishda ham katta ahamiyatga ega bo'ladi. Nutqiy amallarni tushunish va ifodalashda sinonim fe'llarning semantik va pragmatik jihatlarini chuqurroq o'rganish, ijtimoiy va madaniy sharoitlarga mos ravishda fe'l ishlatishning samaradorligini oshiradi.

Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada o'zbek va rus tillaridagi sinonim fe'llarning semantik va pragmatik xususiyatlari, ularning o'ziga xos semantik va pragmatik tafsilotlari hamda ikki til o'rtasidagi farqlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda sinonim fe'llarning o'zaro almashinuvini, ularning qo'llanilishi va muloqotdagi turli ijtimoiy-madaniy kontekstlarga mos ravishda qanday farqlanishini aniqlash maqsad qilinadi. Maqolada shu bilan birga, fe'l sinonimiyasining tilshunoslikda qanday ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligi ham tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Sinonim fe'llarning semantik va pragmatik xususiyatlarini o'rganish bo'yicha rus va o'zbek tillarida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar juda muhim o'rin tutadi. Ushbu sohada, sinonim fe'llar nafaqat leksik, balki kommunikativ, ijtimoiy va madaniy jihatlar bo'yicha ham tahlil qilinadi. Rus tilida sinonimiyaga oid eng muhim ishlaridan biri **A.B. Суперанская** tomonidan olib borilgan. Uning «*Теория синонимии*» (2001) asarida sinonimlarning semantik va pragmatik jihatlarini chuqur tahlil qilinadi. Суперанская sinonimlarni nafaqat leksik o'xshashlik sifatida, balki ularning turli muloqot va ijtimoiy vaziyatlarda qanday farq qilishini ham ko'rib chiqadi. Fe'l sinonimiyalarining muloqotdagi turli vazifalari, ularning kommunikativ rolini tasvirlash, bu sohadagi muhim yondashuvlarni o'zida jamlaydi [1].

Е.С. Кубрякова (2000) tomonidan yozilgan «*Семантика и прагматика*» asari rus tilidagi sinonim fe'llarning pragmatik o'zgarishlarini o'rganishga katta hissa qo'shgan. Кубрякова sinonimiyaga oid turli yondashuvlarni tahlil qilar ekan, fe'l sinonimiyalarining kontekstual ishlatilishini va ularning pragmatik rolini aniq ko'rsatadi. U, ayniqsa, sinonimlarning muloqotdagi o'zgaruvchanliklarini, ijtimoiy va madaniy kontekstda qanday moslashishini o'rganadi [2]. O'zbek tilshunosligida, **М.А. Сатаров** (2013) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar o'zbek tilidagi sinonim fe'llar va ularning pragmatik xususiyatlari haqida muhim ma'lumotlarni taqdim etadi. «*Ўзбек тилидаги синонимлар ва уларнинг прагматик аҳамияти*» nomli asarida Сатаров sinonim fe'llarning turli ijtimoiy va kommunikativ vaziyatlarda qanday o'zgarishini va ularning muloqotda qanday rol o'ynashini chuqur tahlil qiladi [3].

Shuningdek, **Н.Г. Каримова** (2014) «*Ўзбек тилида синоним феълларнинг семантик таҳлили*» asarida o'zbek tilidagi sinonim fe'llarning semantik strukturasini va ularning ishlatilishidagi farqlarni ko'rib chiqadi. Каримова, fe'l sinonimiyalarining nafaqat semantik, balki pragmatik o'zgarishlarini ham tahlil qilib, ular qanday ijtimoiy va kontekstual jihatlariga bog'liq ekanligini yoritadi [4]. Bundan tashqari, **И.П. Иванов** (2010) rus tilida sinonimiyalarni tahlil qilishda pragmatik jihatlarini ko'rib chiqadi. «*Synonymy in Russian language: Structure and use*» nomli asarida, Иванов rus tilidagi sinonim fe'llarning nutqdagi funktsiyalarini va kommunikativ rolini ko'rib chiqadi. U sinonimiyaga yondashuvni semantik, sintaktik va pragmatik jihatlariga asoslangan holda tushuntiradi, bu esa sinonim fe'llarning til tizimida o'rnini aniqroq anglashga imkon beradi [5].

TADQIQOT METADOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda rus va o'zbek tillaridagi sinonim fe'llarning semantik va pragmatik xususiyatlarini o'rganish uchun bir nechta ilmiy metodlar qo'llaniladi. Tadqiqotning metodologik yondashuvi tilshunoslikning mukammal va kompleks yondashuviga asoslanadi, shuningdek, leksik, semantik, pragmatik va korpusli tadqiqot metodlarini o'z ichiga oladi.

1. Leksik-semantik tahlil: Bu metod sinonim fe'llarning ma'nolarini va ularning leksik birliklar sifatidagi farqlarini o'rganish uchun qo'llaniladi. Bu usul orqali, sinonimlar o'rtasidagi semantik farqlar, ular ishlatiladigan kontekstlar va til tizimida qanday funktsiyalarni bajarishini aniqlashga erishiladi. Leksik-semantik tahlil orqali sinonim fe'llarning asosiy ma'nosi va ularning qanday o'zgarishlarga uchragani ko'rib chiqiladi.

2. Pragmatik tahlil: Sinonim fe'llarning pragmatik funktsiyalarini o'rganish uchun bu metod asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Pragmatik tahlil orqali fe'llarning kommunikativ vazifalarini, nutqdagi rollarini va ijtimoiy kontekstda qanday ishlatilishini aniqlash maqsad qilinadi. Bu metod yordamida sinonim fe'llar o'rtasidagi farqlarni, ularning tilda maqsadga muvofiq va samarali ishlatilishini tushunishga yordam beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ushbu tadqiqotda rus va o'zbek tillaridagi sinonim fe'llarning semantik va pragmatik xususiyatlari qiyoslanib, ularning turli tilshunoslik jihatlarini tahlil qilindi. Tahlilning asosiy maqsadi, sinonim fe'llarning leksik-semantik va pragmatik jihatlaridagi farqlar va o'xshashliklarni aniqlash, hamda ularning til va muloqotdagi rolini o'rganish edi. Tadqiqotda foydalanilgan metodologiya orqali to'plangan ma'lumotlar asosida quyidagi natijalar chiqarildi.

1. Semantik Xususiyatlar

Rus va o'zbek tillaridagi sinonim fe'llar o'rtasidagi semantik farqlar va o'xshashliklar tahlil qilindi. O'zbek va rus tillaridagi sinonim fe'llar o'xshash semantik xususiyatlarga ega bo'lsa-da, ba'zi jihatlarida ular turli kontekstlarda bir-biridan farq qiladi. Misol uchun, **rus tilidagi «говорить»** va **«сказать»** fe'llari bir-biriga yaqin sinonimlar bo'lib, ularning asosiy ma'nosi "gapirish" va "aytish" bo'lsa-da, pragmatik kontekstda ularning ishlatilishi farq qiladi. «Говорить» ko'proq kommunikativ vazifalarni bajarishda ishlatiladi va ma'lumot berish, fikr bildirishda keng qo'llaniladi, **(Kubryakova, 2000)**, «Семантика и прагматика» asariga ko'ra, bu fe'l ko'pincha biror bir jarayon yoki faoliyatni tasvirlashda qo'llaniladi. Shu bilan birga, **«сказать»** fe'li esa, aniq bir narsani aytish, ma'lumotni uzatish yoki biror gapni yozma yoki og'zaki tarzda ifodalashni anglatadi, bu esa aniq bir xabarni yetkazishda ishlatiladi. O'zbek tilida esa **«aytmoq»** va **«so'zlamok»** fe'llari bir-biriga sinonim bo'lsa-da, ular ma'lum bir kontekstga bog'liq ravishda ishlatiladi. **«Aytmoq»** fe'li umumiy ma'lumotni, xabarni etkazish maqsadida ishlatiladi, **«so'zlamok»** esa, ko'proq gapirish jarayonini ifodalash uchun ishlatiladi, ya'ni bu fe'l ko'proq biror bir fikrni, so'zlarni tushuntirishda qo'llaniladi. *«Ўзбек тилида синоним феълларнинг семантик таҳлили»* (Каримова, 2014) asarida bu farqlar chuqur tahlil qilingan.

2. Pragmatik Xususiyatlar

Sinonim fe'llarning pragmatik xususiyatlari ham o'ziga xosdir. Har ikki tilda sinonim fe'llar nafaqat ma'no, balki muloqotdagi kommunikativ vazifalarini bajarishda farq qiladi. Masalan, rus tilida **«знать»** va **«понимать»** fe'llari semantik jihatdan o'xshash bo'lsa-da, pragmatik jihatdan ularning ishlatilishi farq qiladi. **«Знать»** fe'li

ko'proq aniq bilimga ega bo'lishni ifodalasa, **«понимать»** esa, biror narsani tushunishni yoki idrok etishni anglatadi, bu esa ko'proq kognitiv jarayonlarni ifodalaydi. O'zbek tilida esa **“bilmoq”** va **“tushunmoq”** fe'llari ham shunga o'xshash pragmatik farqlarga ega. **“Bilmoq”** fe'li ma'lum bir bilimga ega bo'lishni anglatadi, **“tushunmoq”** esa, biror narsaning mazmunini anglash, idrok etishni bildiradi. *“Ўзбек тилидаги синонимлар ва ularning pragmatik ahamiyati”* (Сатаров, 2013) asarida bu fe'llarning muloqotdagi turli vazifalarini pragmatik tahlil qilish natijalari ko'rsatilgan.

3. Sintaktik Farqlar

Sintaktik jihatlarni ham hisobga olgan holda, rus va o'zbek tillaridagi sinonim fe'llar o'rtasidagi farqlar ko'zga tashlanadi. Rus tilidagi sinonim fe'llar ko'pincha ko'p qismli iboralarda ishlatiladi va ularning qo'llanilishi sintaktik tuzilmalarning turli shakllariga bog'liq. Masalan, **«выполнить»** va **«сделать»** fe'llari bir-biriga sinonim bo'lsa-da, ular sintaktik jihatdan o'zaro farq qiladi: **«выполнить»** ko'proq aniq ishni bajarish, mas'uliyatni o'z zimмага olishni anglatadi, **«сделать»** esa ko'proq umumiy harakatni, ishni bajarishni ifodalaydi. O'zbek tilida esa, masalan, **“amalga oshirmoq”** va **“bajarmoq”** fe'llari o'rtasida ham sintaktik farqlar mavjud. **“Amalga oshirmoq”** ko'proq rasmiy va aniq harakatni, maqsadli ishni bajarish uchun ishlatiladi, **“bajarmoq”** esa kengroq qo'llaniladi va oddiy harakatni anglatadi.

XULOSA

Ushbu tadqiqotda rus va o'zbek tillaridagi sinonim fe'llarning semantik va pragmatik xususiyatlari chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari, har ikki tildagi sinonim fe'llarning o'xshashliklari va farqlarini aniqlash imkonini berdi. Rus va o'zbek tillarida sinonim fe'llarning semantik farqlari ularning kontekstual ishlatilishiga ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, fe'llarning pragmatik xususiyatlari, ya'ni ular muloqotda qanday vazifalarni bajarishi, turli ijtimoiy va madaniy sharoitlarda qanday ishlatilishi muhim o'rin tutadi. Tadqiqotda shuningdek, sinonim fe'llarning sintaktik xususiyatlari ham o'rganildi, bu farqlar har bir tilning sintaktik tuzilishidagi nozik jihatlarni ko'rsatdi. Rus va o'zbek tillaridagi sinonim fe'llarning ma'nosi va ularning muloqotdagi o'rni to'liq o'rganilib, bu tilshunoslikning amaliy jihatlariga ham katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, sinonim fe'llarning turli ijtimoiy va madaniy kontekstlarda qanday o'zgarishlarga uchrayotgani ko'rsatilgan. Tadqiqot natijalariga asoslanib, har ikki tilda ham sinonim fe'llar tilshunoslikda va muloqotda zaruriy va muhim vositalar sifatida qaralishi mumkin. Bu fe'llarning tilni ifodalashdagi roli, til o'rganish jarayonida hamda amaliy muloqotda muhim ahamiyatga ega. Yakunida, rus va o'zbek tillaridagi sinonim fe'llarning semantik va pragmatik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish, tilshunoslik fanida yangi qarashlarni keltirib chiqaradi va tilshunoslarga, shuningdek, til o'rganish jarayonida faoliyat yuritayotgan mutaxassislariga yanada kengroq tushuncha va imkoniyatlar taqdim etadi. Bu tadqiqot, o'zbek va rus tillari o'rtasidagi semantik va pragmatik farqlarni tushunishga yordam beradi hamda tilni o'qitish va muloqotda samarali foydalanish uchun muhim qo'llanma sifatida xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Суперанская, А.В. (2001). *Теория синонимии*. Москва: «Русская Славянская Литература».
2. Кубрякова, Е.С. (2000). *Семантика и прагматика*. Москва: «Наука».

3. Кувшинова, В.Н. (2007). *Русские синонимы в языке и речи*. Санкт-Петербург: «Издательство РХГИ».
4. Федорова, Н.В. (2004). *Семантика синонимии: Лексический и прагматический аспекты*. Москва: «Высшая школа».
5. Сатаров, М.А. (2013). *Ўзбек тилидаги синонимлар ва уларнинг прагматик аҳамияти*. Тошкент: Ўзбекистон Миллий Университети.
6. Каримова, Н.Г. (2014). *Ўзбек тилида синоним феълларнинг семантик таҳлили*. Тошкент: Ўзбекистон Миллий Университети.
7. Иванов, И.П. (2010). *Synonymy in Russian language: Structure and use*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет.